

Міністерство освіти та науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Інститут філології та журналістики

Кафедра української мови

Дипломна робота

на тему **«СТАРΟΣЛОВ'ЯНІЗМИ В ТВОРЧОСТІ Г.СКОВОРОДИ,
І.КОТЛЯРЕВСЬКОГО, Т.ШЕВЧЕНКА»**

Виконала: студентка VI курсу, 61 групи
Кушимова Юлія Михайлівна

Керівник: доктор філологічних наук, професор
Мойсієнко Віктор Михайлович

План

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКИ У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ	5
1.1. Дослідження української лексики.....	5
1.2. Використання старослов'янizmів в творчості українських письменників різних епох.....	10
РОЗДІЛ 2. СТАРОСЛОВ'ЯНІЗМИ В ПОЕЗІЯХ Г. СКОВОРОДИ	25
2.1. Григорій Сковорода в контексті своєї епохи.....	25
2.2. Лексика збірки «Сад божественних пісень» Григорія Сковороди...33	
2.3. Особливості вживання старослов'янizmів у поезіях Г.Сковороди...38	
РОЗДІЛ 3. ЗАСТАРІЛА ЛЕКСИКА В ПОЕМІ І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО «ЕНЕЇДА»	43
3.1. Іван Котляревський у контексті своєї епохи.....	43
3.2. Лексичне багатство поеми «Енеїда» Івана Котляревського.....	55
3.3. Стилiстична роль церковнослов'янizmів у поемі «Енеїда» І. Котляревського.....	61
РОЗДІЛ 4. СТАРОСЛОВ'ЯНІЗМИ В ПОЕЗІЯХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	66
4.1. Тарас Шевченко в контексті своєї епохи.....	66
4.2. Лексичне різноманіття «Кобзаря» Тараса Шевченка.....	72
4.3. Природність використання старослов'янizmів у поезіях Т. Шевченка.....	78
ВИСНОВКИ	88
Список використаних джерел	92
Додатки	

Вступ

Лексичний склад української літературної мови, крім питомої лексики, увібрав у себе до 10 відсотків запозичень, серед яких окремим шаром виділяються старослов'янізми – слова, запозичені зі старослов'янської мови. Вони, поряд з грецизмами та латинізмами, належать чи не до найдавніших запозичень.

Роль старослов'янізмів у мові художніх творів у своїх роботах розглядали О.І. Білецький, І.К. Білодід, В.С. Бородін, Н. Буторіна, В.С. Ващенко, В. Домашовець, Ф.Т. Жилко, Б.В. Кобилянський, В.І. Масальський, П.П. Плющ, В.М. Русанівський, А.І. Скоць, Ю.В. Шевельов та ін. Звернення до аналізу використання старослов'янізмів письменниками саме цього періоду є принципово важливим, оскільки ця доба знаменує формування нової української літератури і нової української літературної мови.

Мета дослідження – схарактеризувати семантичний і стилістичний аспекти лексичних старослов'янізмів в українській літературній мові XVIII – XIX ст.

Об'єкт дослідження – старослов'янізми в творах українських письменників.

Предмет дослідження – функціонування й семантичні зміни старослов'янізмів, зафіксованих у творах Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка.

При написанні цього дослідження використаний комплекс наукових **методів** : описовий, відповідно до якого окреслено корпус представлених у художній літературі старослов'янізмів, проведено стилістичний аналіз для з'ясування їхнього функціонального статусу; зіставний, застосований для дослідження семантичних зрушень у старослов'янській лексиці, що увійшла до складу української мови, зіставленням характеру та обсягу значень лексем, наявних у відомих церковнослов'янських словниках, словниках мови

письменників, етимологічних словниках і безпосередньо в художніх творах. Для підтвердження достовірності здобутих результатів використано кількісний аналіз.

Головними завданнями дослідження є:

1. Окреслити корпус уживаних у художніх творах Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка старослов'янізмів.
3. Дослідити семантичні зміни старослов'янізмів, виявлених в українській літературній мові названого періоду.
4. Схарактеризувати особливості стилістичного використання старослов'янських лексем у текстах Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка.
5. Визначити роль старослов'янізмів у формуванні лексичного складу і розширенні стилістичних можливостей художньої мови.

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури. Повний обсяг роботи – 83 сторінки.

ВИСНОВКИ

Охорона життя і здоров'я людини є пріоритетним напрямком соціальної політики держави. В Україні прийнято закон прямої дії «Про охорону праці», який регламентує захист конституційного права працівників на безпечні умови праці. Створена законодавча база захищеності життя і здоров'я працівників. Законодавство України про охорону праці складається із загальних законів України та спеціальних законодавчих актів. Загальними законами України, що визначають основні положення з охорони праці є Конституція України, Закон України «Про охорону праці», Кодекс законів про працю (КЗпП), Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» .

Крім загальних законів України, правові відносини у сфері охорони праці регулюються спеціальними законодавчими актами, указами і розпорядженнями Президента України, рішеннями уряду України, нормативними актами міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади. Сьогодні проводиться значна робота з питань вдосконалення законодавчої бази з питань охорони праці, адаптації українського законодавства з охорони праці до вимог Європейського Союзу. Актуальність даної теми визначається тим, що на сьогодні в Україні складається дуже небезпечна ситуація в питаннях охорони праці, життя та здоров'я людини. Велика кількість законів залишається на папері і не працюють .

Значна кількість працівників не мають офіційного оформлення, що призводить до втрати можливості законного захисту їх прав.

Законодавчі акти, що регулюють охорону праці. Законодавство України про охорону праці складається із загальних законів України та спеціальних

—колективного та індивідуального захисту, виконанням робіт відповідно до вимог щодо охорони праці;

—забезпечує належне утримання будівель і споруд, виробничого обладнання та устаткування, моніторинг за їх технічним станом - організовує пропаганду безпечних методів праці та співробітництво з працівниками у галузі охорони праці .

У разі виникнення на підприємстві надзвичайних ситуацій і нещасних випадків, власник зобов'язаний вжити термінових заходів для допомоги потерпілим, залучити при необхідності професійні аварійно-рятувальні формування. Робітник повинен також чітко дотримуватись різних технічних вимог щодо виконання певного ряду робіт. Особливо працюючи з важкою технікою, оскільки від цього залежить не тільки безпека працюючого а й інших робітників. Наприклад, потрібно правильно підібрати конструкцію елементів приладів для безпеки при виймочно - навантажувальних роботах .

Слова старослов'янського походження, уживані у творах письменників ХІХ ст. складають дві функціональні групи. Першу утворюють старослов'янізми, які не мають українських відповідників і ввійшли в нашу мову в процесі заповнення лакун назвами нових, важливих для духовного і культурного життя народу словами. Друга група представлена лексемами на позначення понять, назви яких вже функціонували в українській мові, вступаючи з ними в антонімічні чи синонімічні лексико-семантичні відношення. Старослов'янізми обох груп, за поодинокими винятками, є органічною частиною художньо-літературних текстів досліджуваного періоду. Роль складників обох груп полягає у збагаченні лексичної системи у процесі називання нових мовних понять, розширенні словотворчих можливостей та засобів словесно-художнього вираження української мови.

Як і при інших запозиченнях, старослов'янізми зазнавали тих чи інших зрушень у їх семантиці. Аналіз фактів уживання елементів старослов'янської мови показав, що запозичення супроводжувалося такими процесами:

- збереженням прямого значення і семантичного обсягу;
- розширенням семантики слова;
- семантичним звуженням лексеми;
- повним переосмисленням значення;

Незважаючи на неможливість суцільного обстеження усіх текстів художньої літератури періоду XIX ст., нам все ж вдалося виявити склад старослов'янizmів із значною достовірністю. Без зміни прямого лексичного значення і його обсягу засвоєні старослов'янizми таких тематичних груп: назви на позначення дій, процесів, руху, переміщення тощо; абстрактні поняття; назви осіб; назви, що належать до церковної сфери; побутові назви; назви рослин. Вони складають 53%.

Розширили семантику у зв'язку з розвитком переносних значень старослов'янizми таких тематичних груп: абстрактні слова; назви осіб; назви, що належать до церковної сфери. Вони складають (31 %). Звужили семантичний обсяг 9 % , запозичені з переосмисленням 7 %.

У творах письменників. старослов'янizми вживалися переважно з такою стилістичною метою: індивідуалізація мови персонажів; створення урочисто-піднесеного звучання тексту; досягнення сатиричного, гумористичного та іронічного ефекту; стилізація твору під мовний колорит епохи. Значна частина старослов'янizmів у творах українських письменників виконує нейтральну, номінативну функцію.

Основна роль старослов'янizmів у процесі формування сучасної української літературної мови виявляється через їхні функціональні характеристики у мові творів письменників XIX ст.

Дослідження функціонування старослов'янizmів в українській літературній мові дозволяє визначити їх функціональний статус як складового компонента української мови. Упродовж XIX ст. він зазнавав певних змін. По-перше, переважним стає не концентроване, не фраземне, а поодинокі точкове включення їх у текст художнього твору. По-друге, у

багатьох випадках нівелюється стилістична маркованість старослов'янізмів. Помітним стає поступове переміщення їх до категорії звичайних номінативних засобів, або майже без підкресленої стилістичної актуалізації.

Письменники широко використовували старослов'янізми і як засіб творення певних соціальних типів: служителів церкви, освіченого люду, канцеляристів, писарчуків, а також осіб, що видавали себе за освічених, щоб протиставити себе простому люду. Старослов'янські запозичення також є засобом психологічних характеристик як позитивних, так і негативних при зображенні чесних, порядних, добрих людей, але й брехунів, лицемірів, гнобителів, хабарників та ін.

Отже, старослов'янізми використовуються в українській літературній мові ХІХ ст. найчастіше з визначеною стилістичною метою – для надання мовленню урочистого, патетичного звучання, для створення гумористичного, сатиричного та іронічного ефектів, характеристики персонажів певної соціальної групи.

У **перспективі** доцільне вивчення розвитку семантики запозичених старослов'янізмів, їх словотворчого потенціалу та стилістичних можливостей в українській художній літературі ХХ та початку ХХІ ст., простеження тенденцій до використання відповідно до літературних жанрів.